

KRIMINALISTI KO PROFILIRANJE I FENOMENOLOGIJA MASOVNIH, NEKONTROLISANIH I SERIJSKIH UBISTAVA

Apstrakt: Masovne, nekontrolisane i serijske ubice zauzimaju zna ajno mjesto u savremenoj, masovnoj kulturi. Za ovakvu (anti)reputaciju ponajprije je zaslužna „sedma umjetnost” – filmovi, a naro ito serije. Fenomen koji je dostupan širim masama podložan je iskrivljenim interpretacijama, generalizacijama i stereotipiziranju. Dakle, osobine i ponašajne karakteristike masovnih, nekontrolisanih i serijskih ubica okružene su mitovima i nedovoljnim razumijevanjem njihove suštine i fenomenologije. Stoga je prvi cilj ovog rada predstaviti i objasniti definicije glavnih pojmova vezanih za homicide. Potom, prikazati statističke podatke i rezultate dosadašnjih istraživanja, a sve u cilju razbijanja mitova o masovnim, nekontrolisanim i serijskim ubicama. Poseban naglasak stavljen je na tre i cilj: opisivanje toka i sadržaja kriminalisti kog profiliranja, uz isticanje njegovog psihološkog aspekta. Opisane su i žene-serijske ubice, te teroristi, kao zasebna grupa po inilaca.

Ključne riječi: masovne ubice, nekontrolisane ubice, serijske ubice, profiliranje, viktimologija, forenzi ka psihologija, homicid, terorizam.

Uvod

Ubistva, naro ito ona serijske prirode, optere ena su senzacionalizmom, prvenstveno u vidu medijske pažnje koja se poklanja njihovim po inocima i na inom na koji su izvršena (lat. *modus operandi* – *M.O.*). Dodatno, sami profajleri u estvuju u dodatnoj mistifikaciji ovakvih kriminalnih djela, insistiraju i na pripisivanju uspjeha vlastitim sposobnostima uvida (Raši i dr. 2012).

Serije kao što su: „Profajler” (*Profiler*), „Zlo ina ki umovi” (*Criminal minds*), „Milenijum” (*Millennium*), „Dekster” (*Dexter*), „Hanibal” (*Hannibal*) i „Pravi detektiv” (*True Detective*) prikazuju i potvr uju opšteprihva eni prototip

* selman9r@yahoo.com

serijskog ubice u pop-kulturi. Sli no je sa sljede im filmovima: „Zodijak” (*Zodiac*), „Sedam” (*Seven*), „Ameri ki psiho” (*American Psycho*), „Henri: Portret serijskog ubice” (*Henry: Portrait of a Serial Killer*), „Kad jaganjci utihnu” (*The Silence of the Lambs*), „Crveni zmaj” (*Red Dragon*), „Gra anin X” (*Citizen X*) i „Lovac na ljude” (*Manhunter*).

Višestruka ubistva mogu se smjestiti ne samo unutar kulturalnog i kriminalisti kog, ve i antropolopškog, psihološkog, sociološkog, pravnog i politi kog okvira. Zadatak svih onih koji pokušavaju ponuditi nepristrasne opise, objašnjenja i prikaze ovakvih ubistava jeste da iznose injenice, empirijski prikupljene podatke, uz primjere odgovorne prakse i saznanja sticana višegodišnjim neposrednim ili posrednim kontaktima sa pomenutim profilima ubica. Ovakva saznanja mogu poticati od samog autora, korespondencije sa ekspertima ili analize relevantnih nau nih i stru nih radova u ovoj oblasti. U skladu s tim, definisana su sljede a tri cilja ovog lanka:

- 1) Napraviti distinkciju izme u razli itih vrsta ubistava, pozivaju i se na dogovorene kriterijume koji omogu avaju njihovu adekvatnu klasifikaciju.
- 2) Razbiti mitove o (naro ito) serijskim ubicama, referiraju i se na statistiku i rezultate istraživanja.
- 3) Detaljno opisati proces kriminalisti kog (uporedo i psihološkog) profiliranja i ista i njihove domete (prediktivnu mo), te ograni enja (metodološki oprez koji mora biti prisutan od po etnih/radnih hipoteza, preko preliminarnog, revidiranog, pa sve do kompletnog profila).

Osnove kriminalisti kog i psihološkog profiliranja

Kriminalisti ko profiliranje je sveobuhvatan proces koji po inje prikupljanjem podataka sa mjesta zlo ina, smještanje podataka u kontekst (formulisanje hipoteza o po iniocu, žrtvi/ama i njihovom odnosu, te potencijalnim aktivnostima po inioca u budu nosti), donošenje odluka o daljim aktivnostima (traganje za po iniocem i njegova identifikacija), sprovo enje odluka u djelo, revizija prethodnih hipoteza (o profilu li nosti i ponašanja po inioca) usljed novih dokaza i saznanja, planiranje pregovaranja sa po iniocem (ukoliko je to potrebno), privo enje po inioca, njegovo ispitivanje, te intervju s po iniocem kako bi se utvrdila validnost profila. Svakako, kriminalisti ko profiliranje je spoj nauke i struke, jer nauka upozorava da ne treba donositi preuranjene zaklju ke, te da se treba držati provjerene metodologije prilikom pristupa odre enom fenomenu, dok struka ima direktan dodir sa predmetom istraživanja i spoznaje. Ipak, debate oko toga treba li se kriminalno profiliranje ve im dijelom oslanjati na nauku, na struku ili je ono jedna vrsta „umjetnosti”, odnosno zanata u okviru te struke, aktuelne su i dan-danas (Muller 2000).

Kriminalisti ko profiliranje nije mogu e bez tima stru njaka: inspektora, detektiva, informati kih stru njaka, psihologa i psihijatara, patologa, eksperata za terorizam i sli no. Dakle, rije je o udruženom radu grupe eksperata, koji posjeduju akumulirano iskustvo u svojoj struci (u vidu suo avanja sa velikim brojem slu ajeva npr. serijskih ubistava), prakti nu mudrost, hrabrost i estitost, socijalnu osjetljivost, iskrenu posve enost svojoj profesiji, sposobnost empatije sa žrtvama i sposobnost zauzimanja perspektive po inioca (kako bi se mogli predvidjeti njegovi sljede i koraci i ste i uvid u primarnu motivaciju koja ga pokre e).

Kriminalisti ko profiliranje se naj eš e primjenjuje u slu aju sljede ih grupa po inilaca ozbiljnih protivzakonitih djela (Douglas i dr. 1986):

- a) *silovatelji* (na osnovu vrste odnosa sa žrtvom; mjesta na kojem je oteta, napadnuta i/ili ostavljena; eventualnog verbalnog kontakta sa njom i sli no, zaklju uje se o vrsti i sadržaju fantazija po inioca, te njegovom budu em ponašanju);
- b) *piromani* (imaju i u vidu u stalost postavljanja požara, sredstava koje po inilac koristi u ove svrhe, lokacija požara... pokušava se utvrditi li nost i motivacija piromana, kao i anticipirati njegova naredna aktivnost);
- c) *serijske ubice vo ene seksualnim nagonima, agresivnim porivima i žudnjom* (ona su naizgled slu ajna, stoga je osnovni zadatak tima stru njaka u kriminalistici i psihologiji/psihijatriji da prona u relativno jasan obrazac u djelovanju ove vrste po inilaca, na osnovu dostupnih dokaza, podataka i informacija);
- d) *otima i* (uz ograni en verbalni kontakt, te kontakt sa njihovom porodicom i prijateljima, pregovara i i profajleri nastoje ste i uvid u li nost, motivaciju i stil života po inilaca, a sve u cilju uspješnijeg pregovaranja i osloba anja što više talaca) i
- e) *anonimni autori pisanih i usmenih prijetnji* (na osnovu korištenog rije nika osobe od koje poti u ove prijetnje, pokušava se odrediti njen karakteristi an potpis; rije je o psiholingvisti koj analizi, iz koje se donekle može zaklju iti o polu, starosnoj dobi, socioekonomskom statusu i još ponekim karakteristikama po inioca).

Psihološko profiliranje je uži pojam u odnosu na kriminalisti ko profiliranje. Zapravo, ono je nemogu e bez uzimanja u obzir forenzi kih dokaza koji svjedo e o fizi kom tragu odre enog zlo ina. Psihološkim profiliranjem, ovaj aspekt povezuje se sa emocionalnim, konativnim (motivacionim) i (anti)socijalnim aspektom datog zlo ina. Psihološki profil trebao bi biti pouzdan, validan i koristan rezultat istraživanja i promišljanja o izvjesnom zlo inu. Kako psihologija i psihijatrija nemaju snagu prirodnih nauka, ostavljaju mnogo prostora za subjektivne procjene, tuma enja, projekcije i anticipacije. Stoga svaku hipotezu o li nosti, ponašanju i afektivnom stanju po inioca treba uzimati s rezervom i potkrepljivati argumentima, fizi kim dokazima i odgovaraju im dijelovima izvještaja policijskih službenika sa mjesta zlo ina.

Klasifikacija ubistava, sa akcentom na masovna, nekontrolisana i serijska ubistva

Ugrubo, ubistva se mogu podijeliti na *suicide* i *homicide* (ubijanje drugih osoba ili grupe ljudi). Homicidi se mogu podijeliti na reaktivne i instrumentalne (Woodworth i Porter 2002). *Reaktivna* ubistva nastupaju iznenadno, usljed impulzivnosti, percepcije štete, nedostatka kontrole ili osje aja povrije enog dostojanstva. Suprotno, *instrumentalna* ubistva nemaju kao primarni cilj ubijanje odre ene osobe ili grupe ljudi, ve postizanje nekog drugog cilja (npr. sticanje materijalne dobiti; zadovoljavanje potrebe za dominacijom; parafilni ne tendencije tipa nekrofilije, odnosno tanatofilije...).

Sljedi klasifikacija homicida po broju žrtava, doga aja i lokacija, te s obzirom na period neaktivnosti, mirovanja ili „hibernacije” ubice (eng. *cool-off period*), prikazana u tabeli 1 (prema Douglas i dr. 1986; Fox i Levin 2012).

Tabela 1. Klasifikacija homicida po stilu i tipu

Stil/tip	Jednostruko	Dvostruko	Trostruko	Masovno	Nekontrolisano	Serijsko
Broj žrtava	1	2	3	4 ili više	2 ili više	3 ili više
Broj doga aja	1	1	1	1	1	3 ili više
Broj lokacija	1	1	1	1	2 ili više	3 ili više
Period neaktivnosti	ne postoji	ne postoji	ne postoji	ne postoji	ne postoji	postoji

Kao što se može uo iti (tabela 1), period neaktivnosti ubice postoji samo kod serijskih ubica. Kod iste kategorije po inilaca, potrebno je da su zlo ini (bar tri) izvršeni na bar toliko razli itih lokacija, te da su stradale bar tri osobe. Masovna ubistva razlikuju se po tome što je kriterijum vezan za broj žrtava postavljen na 4+, dok je broj lokacija i doga aja ograni en na jedan. Ukoliko po inilac ubija u kratkom vremenskom periodu (npr. tokom nekoliko sati ili dana) na nekoliko lokacija, i to dvije ili više osoba, rije je o tzv. nekontrolisanom ubici (eng. *spree¹ killer*). U nastavku emo se baviti masovnim, nekontrolisanim i serijskim ubicama, a posebna pažnja bi e posve ena posljednjoj grupi ubica.

Jedno istraživanje koje je obuhvatilo 100 *masovnih ubica* polu ilo je sljede e rezultate (Fessenden 2000): polovina ih je po inilo samoubistvo ili su ubijeni, a ve ina je imala želju da se ubije; esto ne pokušavaju pobje i; obi no nose poluautomatsko oružje koje je pribavljeno na legalan na in; u principu, davali su neku vrstu upozorenja prije napada; esto su iza sebe imali vojnog staža; poneki su bili i studenti; obi no nisu rasisti ili pripadnici neke sekte; esto su nezaposleni; nekoliko njih je bilo ženskog pola; obi no nisu konzumirali alko-

29 U Merriam-Webster rje niku engleskog jezika (<http://www.merriam-webster.com/dictionary/spree>), rije *spree* je definisana na sljede i na in: pretjerivanje u odre enoj aktivnosti u kratkom vremenskom periodu, npr. nekontrolisano pijenje, pretjerana kupovina, nekontrolisano ubijanje, neobuzdano zabavljanje, neumjerena konzumacija hrane...

hol ili druge psihoaktivne supstance neposredno prije ili tokom napada; esto su imali psihi ke probleme, dok, u principu, nisu bili potaknuti na ovakva djela nasilnim sadržajima prikazivanim u vizuelnim medijima.

Po inioci oznaeni kao *nekontrolisane ubice* zaista nemaju mnogo kontrole nad svojim djelima, odnosno zloinima. Po tome se, pored ostalog, razlikuju od serijskih ubica. Oni su bjegunci koji trage policiju, u veini sluajeva, može lako pratiti. Dva su argumenta za posljednje tvrdnje: beskrupuloznost i neobazrivoost nekontrolisane ubice (obično ne sakriva tragove, ve nastavlja dalje ubijati) kao i kratak vremenski period u kome ubija (lakše je povezati lokacije i zaključiti u kojem smjeru se počinilac uputio). Kako primjećuje Schechter (2003), nekada nema dovoljno jasne razlike između nekontrolisanih i masovnih ubica, pa se pojavljuje termin koji ih objedinjuje – *podivljali/bijesni/razjareni ubica* (eng. *rampage killer*).

Cormier je sa svojim saradnicima (1972) skovao termin *multicid*, kako bi označio ono što danas podrazumijevamo pod pojmom *serijska ubistva*. U medijima se esto miješaju pojmovi masovnih, nekontrolisanih i serijskih ubica, na način da prve dvije grupe ubica obično smještaju u kategoriju serijskih ubica, jer na taj način vijest zvuči ozbiljnije, zanimljivije, sablasnije i misterioznije. Otuda i pojava mitova o serijskim ubicama u svijesti neadekvatno i nedovoljno informisane opšte populacije. Hickey (2013) navodi 12 mitova o serijskim ubicama, te činjenice koje ih opovrgavaju:

1. Serijske ubice su, gotovo bez izuzetka, bijelci (po saznanjima ovog autora, oko 20% su crnci).
2. Sve serijske ubice pate od neke vrste „ludila“ (samo nekih 2–4% ovakvih počinitelja može se smjestiti u kategoriju neuroumjivosti – „ludila“, u pravnom smislu te riječi).
3. Sve serijske ubice su muškarci (ovaj autor navodi podatak o tome da je među njima 17% žena).
4. Ovakav profil počinitelja ubija na desetke ljudi (zapravo, većina je ubila manje od 10 ljudi).
5. Svi oni ubijaju iz seksualne požude (činjenica je da određeni broj ovih počinilaca nema ovakvu motivaciju).
6. Sve njihove žrtve su probadane, pretučene, zadavljene i/ili mučene do same smrti (u stvari, neke žrtve su otrovane ili upucane, odnosno, nisu torturisane).
7. Sve serijske ubice su veoma inteligentne (u stvari, većina ih je prosječne inteligencije).
8. Sve serijske ubice ubijaju same (zapravo, četvrtina ovih počinitelja ima bar jednog saradnika).
9. Za sve počinioce ovog profila karakteristična je velika mobilnost, naročito u velikim državama kao što je to SAD (realnost je drugačija: većina serijskih ubica se ne seli niti mnogo putuje, već ostaje u okvirima svojeg lokalnog područja).

10. Ve ina serijskih ubica želi biti uhva ena (mijenjanjem identiteta i zatiranjem tragova, jedan dio ovih po inilaca nastoji da nikada ne bude uhva en).
11. Velika ve ina serijskih ubica ne može prestati ubijati (zapravo, određeni broj ovih po inilaca može praviti duge pauze između ubistava, koje se nekada mjere decenijama; drugi u potpunosti prestaju ubijati, odriču i se ove aktivnosti u korist nekih drugih socijalno-neprihvatljivih ponašanja).
12. Serijska ubistva su direktan rezultat seksualnog zlostavljanja koje su ovi po initelji pretrpjeli tokom djetinjstva (zapravo, djetinjstvo ve ino serijskih ubica obilježeno je odbacivanjem i napuštanjem od strane značajnih drugih, ponajprije roditelja).

Cormier i saradnici (1972) su prvi koji su ponudili relativno jasan i obuhvatan okvir za karakterizaciju serijskih ubistava. Po ovim autorima, serijska ubistva se mogu odrediti uz pomoć referiranja na sljedeće, po svojoj strukturi šestodimenzionalni okvir opisa: motivacija po inioca (npr. dominacija, kontrola i moć nad žrtvama; nasilni ke fantazije; nejasan, samo po iniocu shvatljiv motiv...), tip žrtve (ranjiva, bespomoćna, posjeduje simboličnu vrijednost za po initelja), odnos sa žrtvom (bez odnosa, seksualni odnos), vremenski period (mjeseci, godine...), psihološko stanje po inioca (sociopatija, psihopatija, sadizam, „ovisnost“ o ubijanju – kompulzivno ponašanje) i pol žrtve (samo žene, samo muškarci, žene i muškarci, djeca...).

Norris (1988) je identifikovao sedam psiholoških faza (stanja) kroz koje prolazi serijski ubica. Prva je faza aure (eng. *aura phase*), koja obuhvata prolongiranu fantaziju o ubijanju, kao jedan vid povlačenja iz svijeta realnosti. Neke buduće serijske ubice pokušavaju potisnuti ovakve fantazije, uz upotrebu alkohola i/ili ostalih supstanci koje mijenjaju stanje svijesti. Ova faza dobila je naziv po jednom od stanja izmijenjene svijesti, koje je nalik na trans, a prvenstveno je iluzijama, nekada halucinacijama, te iskrivljenom (distorziranom) percepcijom prostora i vremena. Ovo stanje se naziva „aura“, a obično prethodi epileptičnom napadu ili napadu migrene. Stanje svijesti serijskih ubica u prvoj fazi kroz koju prolaze najslabije je, dakle, auri. Druga je faza „pećanja“ (eng. *trolling phase*), tj. namamljivanja žrtve. Primjeri manipulativnih strategija kojima se serijske ubice služe u ovoj fazi su: zavođenje, traženje pomoći oko nošenja stvari (npr. budući ubica nosi štake, gips ili slinokožu i moli prolaznika/cu da mu pomogne), nuđenje prevoza i slinokožu. Treća je faza „zavođenja“ (eng. *wooing phase*), koja se parcijalno preklapa sa drugom fazom. U suštini, ovdje budući serijski ubica dobija naklonost i povjerenje osobe koja će kasnije postati žrtva. Četvrta faza je hvatanje, odnosno zarobljavanje žrtve (eng. *capturing phase*). Tako budući ubica može zavezati svoju žrtvu, zaključiti je u nekoj prostoriji, omamiti određenom hemijskim sredstvom... Peta faza je proces ubijanja žrtve (eng. *murder phase*), a šesta faza je označena kao faza totema/trofeja (eng. *totem phase*). Drugim riječima, faza totema predstavlja naviku određenih serijskih ubica da uzimaju određeni dio tijela žrtve ili nešto što žrtva posjeduje: unutrašnji organ, dio kože, pramen kose, narukvicu, naušnice, naočale, ličnu kartu, bankovnu

karticu... Može slikati mrtvo tijelo svoje žrtve i uvati njegove fotografije, kao i snimiti cijeli proces ubijanja, da bi kasnije bio u mogućnosti diviti se svom „umijeću“ i „uratku“. Posljednja faza je faza depresije (eng. *depression phase*). Nakon nekog vremena koje je proteklo od posljednjeg ubistva, serijski ubica postaje anksiozan i/ili depresivan, osjeća i da ubistvo i sam profil žrtve nisu ispunili emocionalnu prazninu u njemu. Zapravo, njegove fantazije su djelimično ispunjene, a ubistvo koje je počinio nije ga u potpunosti zadovoljilo, ne pružaju i mu trajni užitak, relaksaciju, niti osjećaj mira. Ova faza je vjerovatno prva nekakvim oblikom prve faze, jer poslije nje nastupa ponovno namamljivanje žrtve (druga faza), te nastavak ubijanja. Dakle, riječ je o cikličnom procesu koji se može prekinuti tako što ovaj profil počinilac biva uhvaćen, ubijen, samoinicijativno se preda, izvrši samoubistvo ili, u rijetkim slučajevima, prestane ubijati ili to kompenzuje nekakvim drugim antisocijalnim djelovanjem.

Po klasifikaciji koju je ponudio FBI, serijske ubice se mogu podijeliti na organizovane (antisocijalne) i neorganizovane (asocijalne). Prva grupa se obično dobro snalazi u društvu, djeluju i prilagodljivo i poprilično „normalno“ (ubijeno). Međutim, njihova djela planski su usmjerena protiv društva, otuda i naziv *antisocijalne (organizovane)* serijske ubice. Nasuprot njima, *asocijalne* serijske ubice po pravilu nisu socijalno adaptirane, već su povučene, većinom vode i sama kroz život. Njihova ubistva nisu tako precizno, detaljno i pažljivo planirana, niti provedena u djelo, odakle i potiče drugi naziv za ovu kategoriju (*neorganizovani*). Njihove karakteristike su nešto detaljnije prikazane u tabeli 2, uz karakteristike mjesta zločina koje ostavljaju za sobom (prema Godwin 2000; Hickey 2013; Muller 2000; Ressler i dr. 1988).

Tabela 2. Karakteristike i mjesta zločina organizovanih i neorganizovanih serijskih ubica

<i>Organizovane serijske ubice</i>	<i>Neorganizovane serijske ubice</i>
prosječna ili natprosječna inteligencija	ispodprosječna inteligencija
rođeni u prvorođenoj djecom	rođeni u zadnjorođenoj djecom
izražena maskulinitet	ima svoja tajna mjesta, no ni je tip
charizmatičnost	slab interes za medijsku pažnju
izražene socijalne sposobnosti	socijalna nezrelost
izražene seksualne sposobnosti; živi s partnerom	rijetki izlasci u svrhu seksualnih odnosa ili uspostavljanja partnerske veze; živi sam
visok stepen profesionalne i geografske mobilnosti, tj. u stalna promjena radnog mjesta, organizacije i adrese stanovanja	živi i radi u ili blizu područja gdje je počinio zločin; bavi se poslovima za koje nisu potrebne neke značajnije kvalifikacije ili vještine; otac mu je stalno ili često nezaposlen
disciplinovan	značajne promjene ponašanja
kontrola emocija tokom zločina	visok stepen anksioznosti tokom zločina
„forenzička osviještenost“ je visoka	„forenzička osviještenost“ je slabo razvijena
premeštanje tijela žrtve	ostavljanje tijela žrtve ondje gdje je ona ubijena
žrtvu obično nisu poznavali	žrtva je obično počinilcu bila poznata
stabilno mjesto zločina	mjesto zločina je neuredno

Visoka „forenzi ka osviještenost“ (eng. *forensic awareness*) podrazumijeva zavidan nivo znanja i informisanosti o forenzi kim tehnikama otkrivanja tragova i dokaza, a u cilju što teže identifikacije po inioca. Drugim rije ima, za organizovane serijske ubice karakteristi na je opreznost i pedantnost na mjestu zlo ina, kako ne bi ostavili otiske prstiju, svoju krv, komad odje e, dlake, pljuva ku, spermu i sli no. Za razliku od njih, neorganizovane serijske ubice su ve inom nesmotrene, aljkave i nepažljive (tj. ne pridaju važnost detaljima koji bi ih, u rukama organa gonjenja, mogli kompromitovati). Godwin (2002) navodi da postoji i *mješoviti tip* serijskog ubice (dakle, ija ubistva imaju krarakteristike i organizovanosti i neorganizovanosti), me utim, isti autor primje uje kako je o ovom tipu serijskog ubice rijetko raspravljano u literaturi. Wilson i saradnici (1997) idu korak dalje, tvrde i da skoro sve serijske ubice imaju karakteristike organizovanih i neorganizovanih po inilaca, te da se ove karakteristike mogu smjenjivati od ubistva do ubistva.

Za razliku od prethodno opisane dihotomne klasifikacije, Holmes i De Burger (1988) predlažu klasifikaciju serijskih ubica po tipu dominantne motivacije koja ih pokre e. Prema ovom sistemu, šest je grupa serijskih ubica: vizionari; misionari; po initelji ovog profila koji ubijaju u cilju pribavljanja finansijske dobiti; serijske ubice koje pokre e seksualna požuda; serijske ubice motivisane zabavom (uživanje) i oni ija je primarna motivacija za ubijanje osje aj mo i/kontrole. *Vizionare* karakteriše gubitak kontakta s realnoš u, u vidu fantazija ili halucinacija o tome da trebaju ubiti u ime Boga ili avola. *Misionari* se od vizionara razlikuju po tome što obi no ne pate od neke psihoze, ve ih vode vrsta uvjerenja usmjerena protiv odre ene grupe ljudi. Na primjer, oni mogu ubijati imigrante, prosjake, prostitutke, osobe druge rase, homoseksualce i sli no. Na taj na in, smatraju kako e društvo o istiti od „bolesti“, „truleža“, „devijacije“ ili „patologije“, odnosno od „pokvarenosti“ koje „neminovno poti e“ od siromašnih, osoba druge nacionalnosti ili seksualnog opredjeljenja itd. Holmes i Holmes (1998) navode da nakon vizionarskih ubistava po inilac ostavlja svoje oružje uz žrtvu, te njenu razbacanu odje u i ostale stvari koje je posjedovala i nosila. Isti autori zapažaju da je, nakon misionarskih ubistava, oružje sklonjeno, a u ve ini slu ajeva grlo žrtve prerezano. Serijska ubistva usljed *potrebe za pribavljanjem materijalne dobiti i omogu avanja ugodnog životnog stila* („na visokoj nozi“), zasnivaju se ve inom na trovanju. esta su me u ženama–serijskim ubicama. Serijske ubice koje pokre e *seksualna žudnja* esto unakaze i iskasape tijelo žrtve, te ga sakriju. Ovakav tip ubistva pra en je višestrukim vaginalnim penetracijama i manuelnim davljenjem žrtve. Sli an je slu aj sa ubistvima potaknutim ubi inom nezaustavljivom potrebom za užitkom i zabavom ili težnjom ka mo i/kontroli. U posljednja dva slu aja, naro ito je prisutno mu enje tipa zasijecanja kože, gašenja opušaka po tijelu žrtve itd.

Jedno od najve ih masovnih ubistava u SAD desilo se 16. aprila 2007. godine na Institutu politehnike u Virdžiniji. Student azijskog porijekla je upucao 32 i ranio 17 ljudi tokom dva sata agonije, na dva razli ita mjesta u kam-

pusu univerziteta.² Nakon toga, izvršio je samoubistvo. Ina e, poznato je da je pomenutom po iniocu dijagnostikovao anksiozni poreme aj, zbog kojeg je primao odre enu terapiju i specijalnu pomo tokom školovanja. Poznat je i Puerto Hurako masakr, koji se odvijao na ulicama jednog sela u Španiji, 26. avgusta 1990. godine.³ Po inioci su bili bra a, koja su puškom ubili devetoro i ranili još šestoro prolaznika. Na kraju su uhva eni na aerodromu, sa kojega su planirali poletjeti i na taj na in pobje i od policije.

Tipi no nekontrolisano ubistvo dogodilo se u Engleskoj, 2. juna 2010. godine. Ubica je bio usamljeni gangster koji je svoj in izveo na sljede i na in: u prvom mjestu u koje se odvezao ubio je svog brata blizanca, potom je otišao u ku u porodi nog advokata koga je tako e ubio, te je vozio do tre eg mjesta gdje je upucao dvoje taksista, a u me uvremenu pucao na lokalno stanovništvo.⁴ Ovdje je rije o nekontrolisanom ubistvu (tj. ubistvima), jer je po initelj obišao nekoliko razli itih mjesta, nije imao period mirovanja, ve je nastavljao dalje, a ukupan broj žrtava bio je zna ajno ve i u odnosu na podatak prikazan u tabeli 1 (minimum dvije žrtve).

Jedan od primjera gdje je serijski ubica bio jedan ovjek, koji nije bio bijelac i koji je ubijao žene vezan je za Indijanu, saveznu državu SAD. Ovaj po inilac uhva en je 2014. godine, a pripisuje mu se sedam ubistava, koje je po inio nakon što je pušten iz zatvora u kojem je završio jer je bio osu en za fizi ko i seksualno nasilje nad djevojkama.⁵ Zapravo, iz zatvora je izašao kao seksualni prestupnik niskog rizika za recidiv (tj. povratak starim zlo inima). Dakle, ovaj slu aj odnosi se na prelazak po inioca na teža kriminalna djela, za koja je veza na seksualna žudnja kao primarna motivacija.

Primjer serijskih ubistava koje je po inilo više osoba jeste slu aj koji se desio u Rusiji. Bivša vaspita ica 40-ih godina, njen suprug stomatolog 30-ih godina i njihove dvije k erke (od kojih je jedna iz prethodnog braka, a druga maloljetnica) ubili su najmanje 30 osoba u periodu od šest godina.⁶ Zapravo, glavni po inilac bila je vaspita ica koja za sebe kaže da je ro ena da bi ubijala, a cijela porodica opisuje seriju ubistava i plja ki kao uobi ajenu aktivnost, poput svakodnevnog odlaska na posao. Porodica je esto putovala, te se povremeno zaustavljala kako bi „odradila posao”. Na osnovu istrage i ispitivanja (2013. godine), ispostavilo se da je glavna motivacija koja leži iza ovih ubistava bila pribavljanje velike koli ine oružja i novca. Ovi po initelji spadaju u kategoriju organizovanih ubica, jer su posmatrali i pratili svoje žrtve, znaju i da imaju mnogo oružja i/ili novca.

Shodno frekvencijama i procentima izra unatim na osnovu baze podataka o serijskim ubicama, koja je u posjedu Univerziteta Redford (u njoj su podaci o

1 <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/04/16/AR2007041600533.html>

2 <http://www.libertaddigital.com/opinion/fin-de-semana/la-matanza-de-puerto-hurra-co-1276230500.html>

3 <http://www.bbc.com/news/10259982>

4 <http://edition.cnn.com/2014/10/22/us/indiana-serial-killer-suspect/index.html>

6 <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2423451/Russian-serial-killer-family-murdered-30-people-including-women-children.html>

4968 serijskih ubica i 11680 njihovih žrtvi), u SAD je najviše serijskih ubica zabilježeno u periodu od sredine sedamdesetih godina do 2000. godine (Aamodt 2015). Nadalje, od 1950. godine, udio bijelaca u ukupnom broju serijskih ubica kontinuirano opada, a od 1990. godine prednja e crnci. Na uzorku od 260 serijskih ubica, utvrđeno je da je prosječni IQ jednak $M = 94.8$, a medijana količnika inteligencije $Mdn = 86.0$. Dakle, distribucija količnika inteligencije u ovoj populaciji je desno (pozitivno) asimetrična, što znači da je varijabilnost ovog količnika veća a kod onih koji imaju natprosječnu inteligenciju. Najniži izmereni IQ u ovom uzorku bio je 54, a najviši 186. Nešto je više bilo organizovanih, u odnosu na neorganizovane serijske ubice, dok bi se mali broj (ostatak) ispitanika mogao klasifikovati kao mješoviti tip serijskog ubice. Nešto više je onih serijskih ubica koje nisu silovale svoju žrtvu prije smrti, a značajno veći broj onih koji nisu imali polni odnos sa žrtvom nakon njene smrti. Između 22 i 23% serijskih ubica imalo je iskustva u vojsci. Kada se kontroliše efekat veličine populacije svake države, ubjedljivo najviše serijskih ubica bilo je iz SAD, potom iz Australije, Kanade, Engleske, Škotske i Južne Afrike. Zabilježen je i zanemarljiv udio serijskih ubica u populaciji sljedećih država: Kine, Indije i Brazila. Žrtve su većinom bijelkinje, prosječne starosti oko 30 godina. Najviše je žrtava koje su upucane, potom onih koje su udavljene, izbodene, pretučene i otrovane (sve prema Aamodt 2015).

Na osnovu Beasleyeve (2004) studije slučaja sedam serijskih ubica, može se utvrditi sljedeće: starost počinilaca u vrijeme prvog ubistva kretala se od 16 do 35 godina; prosječna dob iznosila je $M = 27$, odnosno $Mdn = 26$ godina; etvorostvarili su označeni kao psihopate, sa naglašenom kriminalnom prošlošću i isto toliko ih je konzumiralo neku od psihoaktivnih supstanci; dok je najčešći i primarni motiv koji se nalazio u pozadini ubistava ovog uzorka bio seksualne prirode (potom materijalne, pa emocionalne – u smislu bijesa, osvete i slično kao glavnog pokretača). Raspon broja žrtava bio je 3–17, u prosjeku $M = 6.70$ ($Mdn = 5$).

Žene kao serijske ubice

Prototip serijskog ubice u ovoj javnosti podrazumijeva inteligentnog muškarca mlade odrasle dobi, koji se uz to odlikuje fizičkom snagom, izdržljivošću, strpljivošću i proračunatošću. Međutim, kako je već ranije rečeno, među serijskim ubicama ima i žena. Posljednje dvije decenije, sociokulturalne norme su postale nešto propusnije i labavije, i to u korist žena: u mnogim zapadnim zemljama one imaju ista prava kao muškarci, a sve više se bave poslovima koji su do nedavno bili rezervisani isključivo za muškarce. Ovdje je ključnu ulogu odigrala industrijska revolucija, a tranzicija u postmoderno društvo pružila pogodno tlo za dalje reinterpretacije rodničkih uloga. Prije se smatralo da su žene manje inteligentne i sposobne u odnosu na muškarce (otuda i naziv „slabiji pol”), te im se nije davalo dovoljno prilika da se okušaju u vojnoj, policijskoj

i državnoj službi (Perri i Lichtenwald 2010). Sli no, smatralo se da su svi psihopati/sociopati muškarci i da su kriminalna djela gotovo uvijek po injena od strane muškaraca. Ovdje treba primijetiti da je, u isto vrijeme kada je isticana negativna strana stereotipa uloge žene, postojalo i njeno pozitivno stereotipiziranje s aspekta kriminaliteta.

Danas odre eni broj žena aktivno participira u vojnim aktivnostima, a nezamernarljiv broj žena zaposlen je pri policijskim i pravosudnim organima. Nadalje, u istraživanju koje je proveo Grann (2000) u Švedskoj na uzorku od 72 osu enika, utvr eno je da 31% osu enih muškaraca ispunjava kriterijume za psihopatiju, dok je to slu aj sa 11% osu enih žena. Na ve em uzorku žena koje su po inile neki zlo in i bile osu ene ($N = 528$), Vitale i saradnici (2002) utvrdili su da je procenat onih sa psihopatijom 9%. Isti autori upozoravaju da bi ovaj procenat mogao potcijeniti stvarni udio žena sa psihopatijom u populaciji osu enih žena. Mogu i razlog je da su psihološki instrumenti (skale i inventari) za mjerenje stepena psihopatije prilago eni muškarcima, ali ne i ženama. Dakle, premda je stopa psihopatije me u ženama niža od one kod muškaraca (u uzorcima po inilaca kriminalnih djela), psihopatija je prisutna kod ovog profila žena.

Scott (2008) je ponudila statisti ke podatke za serijska ubistva po injena od strane žena u SAD, u periodu od 1790–1999. godine. Po u estalosti i s obzirom na ukupnu populaciju ove zemlje, serijska ubistva po injena od strane žena bila su naj eš a u periodu od 1910–1929. godine. Scott (2008) je uzela u obzir i podatke iz još dužeg vremenskog perioda (od 1600. do 2003. godine), prikupljenih u razli itim dijelovima svijeta. Rezultati su sljede i: ubjedljivo naješ e korištena metoda ubijanja od strane žena je trovanje, potom utapanje, pa korištenje vatrenog oružja; naj eš e žrtve ubistava unutar porodice (i vezanih za porodicu) su muževi, ljubavnici i druge žene; naj eš e žrtve nevezane za porodicu su pacijenti i starije osobe o kojima su se ove žene brinule i njegovale ih; više od 80% žena nema istoriju prethodnih hapšenja; više od tri etvrtine žena ubijale su i muškarce i žene, a najviše serijskih ubistava od strane žena desilo se u SAD. Ina e, po podacima kojima raspolaže Aamodt (2015), udio žena me u serijskim ubicama u SAD, i to izme u 1900. i 2010. godine, je 8.9%. U ostalom dijelu svijeta, 11.8% serijskih ubica su žene (Aamodt 2015).

Dakle, u estalost žena me u serijskim ubicama je niža, a i *modus operandi* se razlikuje u odnosu na muškarce (koji se više koriste oružjem, te ubadanjem i davljenjem žrtve).

Teroristi: masovne ili nekontrolisane ubice?

Posebna grupa po inilaca, koja ima karakteristike masovnih i nekontrolisanih ubica, je grupa terorista. Priprema za teroristi ki napad više se odnosi na biranje odgovaraju eg profila lokacije (javni prostor kojim prolaze ili na kojem se zadržava veliki broj ljudi). Sama priprema sli na je, po svojoj kompleksnosti, planiranju serijskih ubistava.

Nekoliko je dimenzija terorizma (Victoroff 2005): broj počinilaca (jedan ili grupa terorista), pokroviteljstvo/naručitelj (naručitelj je određena organizacija koja djeluje na širem području tj. internacionalno, unutar granica neke države ili lokalno, ali teroristički akt može biti rezultat i individualnog finansiranja); odnos prema vlastima (protivdržavni, separatistički akt, akt protiv vlade ili teroristički akt u korist vlade/države); područje (unutardržavna teritorija ili transnacionalni prostor); religijska/duhovna motivacija (religioznog ili sekularnog tipa); vojni status (civilnog, vojnog ili paravojnog karaktera); politička ideologija (desnica/fašizam, ljevica/socijalizam ili anarhizam); finansijska motivacija (materijalna dobit nasuprot istom idealizmu); volja za umiranje (nesuicidalni nasuprot suicidalnom terorističkom aktu); meta (npr. državno vlasništvo, mase ljudi, ali i pojedinačne osobe), metodologija (bacanje bombi, kidnapovanje/uzimanje talaca, ubijanje, silovanje, masovno trovanje, sajberterorizam, bioterorizam...) i uloga u hijerarhiji (sponzor, lider, pripadnik srednjeg nivoa hijerarhije ili sljedbenik).

Hudson (1999) tvrdi da je nemoguće sastaviti jedinstven profil teroriste, zato što dolaze iz različitih socioekonomskih klasa, različitih su profesija, te nacionalne, vjerske i etničke pripadnosti. Njihova ličnost i ostale karakteristike su tako različite ne onima kod ljudi iz opšte populacije. Dakle, podjednako variraju i nije moguće izdvojiti jedinstvenu osobinu ili skup karakteristika koji bi jasno razlikovao potencijalne teroriste od ostalih ljudi u opštoj populaciji.

U psihološkom smislu, ličnost, motivacija i ponašanje teroriste se mogu predstaviti u hipotetičkom prostoru koji čine šest sljedećih dimenzija (Victoroff 2005): test realnosti (psihotični vs. nepsihotični misaoni tok); temperament (tipičan ili netipičan za datu kulturu, traženje uzbuđenja, traganje za identitetom, podložnost uticaju harizmatičnog vođe, osvetoljubivost, osjetljivost na poniženje, depresivnost, iritabilnost, anksioznost...); socijalnost (antisocijalno vs. prosocijalno ponašanje i mišljenje); kognitivni stil (tipičan ili atipičan za određenu kulturu; niska ili visoka kognitivna kompleksnost; nedostatak tolerancije za neodređenost); mentalni kapacitet (poremećaj kontrole impulsa, problemi sa izvršnim mentalnim funkcijama), dominacija (sljedbenik ili lider/vođa).

Velika većina terorista su muškarci, a žene obično služe kao dodatna podrška i pomoć oko organizovanja terorističkih operacija (Hudson 1999). One se većinom brinu oko smještaja terorista i njihovih pomagača, pružaju im medicinsku pomoć, kuvaju, peru i održavaju isto u prostora u kome borave teroristi.

Terorizam se obično objašnjava (Borum 2004): *teorijom instinkata* (po ovoj teoriji, teroristički akt smatra se rezultatom obrnutog nagona smrti, usmjerenog od sebe ka drugima), *modelom frustracije-agresije* (pretjerana frustracija zahtijeva ventil kroz koji će se ispoljiti, što rezultira agresivnim, nasilnim ponašanjem), *kognitivnim teorijama* (kod određenih terorista pronađen je kognitivni deficit tipa preosjetljivosti na naizgled neprijateljske stimuluse iz okoline, naročito one interpersonalne prirode; kao i nesposobnost za nenasilno rješavanje problema i konflikata), *teorijom socijalnog učenja* (ponašanje koje je nagraćeno

ili potkrijepljeno ponavlja se, a ono koje je kažnjeno se polako napušta) i *biološkim faktorima* (nizak nivo serotonina; niska opšta fiziološka aktivnost organizma; deficit u funkcionisanju frontalnog režnja mozga, zaduženog za egektivne funkcije kao što su planiranje, organizacija, kontrola, započinjanje i izvođenje svrsishodnih aktivnosti).

Istraživanje koje je provela Miller sa svojim saradnicima (2011) obuhvatilo je 142 terorističke grupe koje su operirale na prostoru SAD. Rezultati su sljedeći: više od pola ovih grupa postoji (ili je postojalo) jednu godinu ili manje; njih 86% imaju svoje baze u SAD, a samo 14% su internacionalnog karaktera; najviše ih je u Kaliforniji i Njujorku; najčešće broje do 100 članova (u čak 70% slučajeva); njihova dominantna ideologija najčešće je etnonacionalizam/separatizam, slijede individualne ideologije (tipa ekstremnog zagovaranja protivratne politike i prava životinja), pa stajališta ekstremne ljevice, pri čemu su najrjeđa stajališta ekstremne desnice i religijska ideologija; a unutar terorističkih akata koje obilježavaju religijska uvjerenja, najviše je onih koji su počinjeni pozivajući se na hrišćanstvo, potom na judaizam, pa na islam. U istom istraživanju, utvrđeno je da su ciljevi terorističke grupe najčešće bili političke, potom socijalne, te ekonomske, a najrjeđe religijske prirode.

Primjer terorističkog akta je bombaški napad koji se desio 19. juna 1985. na frankfurtskom aerodromu. Poginule su tri osobe, a ranjeno je njih 42.⁷ Riječ je o jednom od najprometnijih aerodroma u Evropi koji se prvi put suočio sa ovakvim događajem. Kasnije, tokom istog dana, anonimna dojava o postavljenoj bombi upućena je osoblju aerodroma u Minhenu. Ispostavilo se da je bila lažna, što se uklapa u osnovni obrazac domino-efekta karakterističanog za ovakve vijesti: još neko se odvaži da izvrši teroristički napad ili se dobijaju lažne dojave i prijetnje ili pak ista organizacija koristi sveopštu pometnju i strah da bi pripremila i izvršila još neki teroristički akt. Tako se dešava da prva bomba bude mamac za organe sigurnosti, medicinsko osoblje, novinare i slikare, te da teroristi traže unajmu i inak druge bombe, koja je tempirana tako da se aktivira neko vrijeme nakon prve. Posljedno, da uzorkuje još brojnije žrtve.

Kriminalisti ko i psihološko profiliranje serijskih ubica

Prema modelu koji je razvio FBI (Douglas i dr. 1986; Ressler i dr. 1988), *kriminalističko* (uključujući i psihološko) *profiliranje* serijskih ubica sastoji se od šest etapa: etapa prikupljanja i organizovanja ulaznih podataka (eng. *profiling inputs stage*), etapa odlučivanja o modelima koje je najbolje koristiti prilikom procesa profiliranja (eng. *decision process models stage*), etapa procjene zločina (eng. *crime assessment stage*), etapa koja se odnosi na već formirani kriminalni profil (eng. *criminal profile stage*), etapa istrage (eng. *investigation*

7 <http://www.nytimes.com/1985/06/20/world/bomb-at-frankfurt-airport-kills-3-and-wounds-42.html>

stage) i etapa razumijevanja cijelog zločina i počinioaca, nakon njegovog hapšenja (eng. *apprehension stage*). Nešto jezgrovitiji prevod šest etapa kriminalnog profiliranja ponudili su Raši i njeni saradnici (2012): ulazni podaci za profiliranje, modeli donošenja odluka, procjena zločina, profil počinitelja, istraga (kriminalističko istraživanje) i hapšenje.

Prva etapa obuhvata razmatranje: fizičkih dokaza, položaja u kojem je zatečeno tijelo, korištenog oružja, viktimologije (navike, struktura porodice, spol, dob i zanimanje žrtve, kao i mjesto gdje je posljednji put viđena živa), rezultata autopsije (vrijeme proteklo od trenutka smrti, uzrok smrti, seksualne i fizičke povrede), sadržaja preliminarnog policijskog izvještaja (ko je dojavio da je vidio ili svjedočio zločinu i kada, kakav je kraj u kojem je zločin počinjen – koja socioekonomska klasa živi u ovom dijelu mjesta/grada i koja je stopa kriminaliteta u tom području), kao i fotografija sa mjesta zločina (Douglas i dr. 1986). Ovom spisku mogu se dodati podaci o psihoseksualnim sklonostima žrtve, njenom ranijem (eventualnom) kriminogenom ponašanju, te posljednjim aktivnostima žrtve (Raši i dr. 2012).

U drugoj etapi, zločin se pokušavaju klasifikovati, tj. odrediti je li zaista moguće pretpostaviti da je riječ o serijskim ubistvima, koliki je rizik vezan za žrtvu i počinioca, ima li opasnosti od eskalacije nasilja, kao i koji tip lokacije i period dana bira počinilac. *Rizik vezan za žrtvu* (eng. *victim risk*) može biti visok, umjeren ili nizak, imajući u vidu životne navike, fizički izgled, starosnu dob i mjesto stanovanja žrtve (Douglas i dr. 1986). Ukoliko počinilac bira djevojke koje pohađaju privatne srednje škole, koje žive van roditeljskog doma i uz to imaju mnogo vannastavnih aktivnosti, djevojke ovog profila u mjestu po kojem serijski ubica operira su pod visokim rizikom da budu napadnute. S druge strane, muškarci i djevojke koji žive sa roditeljima i pohađaju neku od državnih srednjih škola prati nizak rizik. *Rizik vezan za počinioca* (eng. *offender risk*) odnosi se na vjerovatnoću njegovog hvatanja na datom mjestu i u dato vrijeme. Isto tako može biti visok, umjeren ili nizak. Zapravo, serijski ubica se u određenom stepenu izlaže, odnosno krije od pogleda drugih ljudi. Ako on operira noću, i to na mjestima koja su mirna i nenaseljena, njegov rizik usljed neizlaganja je, dakle, veoma nizak. Međutim, ukoliko ubija tokom dana, na mjestima kao što su javni prostori, rizik se povećava. Kao što je rečeno, bitno je procijeniti i eskalaciju nasilnog ponašanja. Neke serijske ubice mogu po etičkim fizičkim napadom određene osobe, nastaviti silovanjem druge osobe i „napredovati“ do počinjenog homicida u narednim slučajevima.

Faktori lokacije bitni su, pored ostalog, zbog *geografskog profiliranja* serijskih ubistava. Ovom vrstom profiliranja, može se doći do mjesta gdje ubica živi, radi ili provodi veći dio svog vremena, a sve na osnovu prostornog rasporeda mjesta zločina, udaljenosti između njih i saznanja o tome da neki počinioči vode računa o tzv. *tampon zoni* (eng. *buffer zone*) oko mjesta u kojem žive, u kojoj ne ubijaju (Levine 2005; Rossmo 2000). Faktor vremena je važan podatak koji se koristi za postavljanje hipoteza o tome da li je serijski ubica u radnom

odnosu, da li je povu en i usamljen ili otvoren i eksponiran, da li je negdje blizu mjesta zlo ina (u sli no vrijeme) platio putarinu, gorivo, kupio hranu ili cigarete, otišao do bankomata, kupio autobusku kartu i sli no. U ovoj etapi nastaje relativno dobro utemeljen *preliminarni profil* serijskog ubice.

U tre oj etapi profil se validira, na osnovu dodatnih razmatranja dinamike ubijanja i izgleda mjesta zlo ina. Posebna pažnja posve uje se motivaciji po inioca i odre ivanja tipa serijskog ubice kojem on pripada.

U narednoj etapi, profil se revidira s obzirom na nova saznanja i dokaze, te se u njega uklju uju utemeljene pretpostavke o konkretnijim, pobližim karakteristikama po inioca: specifi ne navike, uvjerenja, vrijednosti, fizi ki izgled, tip vozila koje koristi (ukoliko ga ima) itd.

U pretposljednjoj etapi dolazi do identifikacije, pra enja i eventualnog hapšenja serijskog ubice. U nekim slu ajevima, on priznaje da je po inio djela za koja se tereti. U drugim slu ajevima, ubica izmi e organima gonjenja. Dešava se i da profiliranje podbaci, ako su zaklju ci doneseni napre ac i ako profil nije redovno revalidiran.

U zadnjoj, šestoj etapi, provodi se detaljan intervju sa po iniocem, kako bi se provjerila valjanost kriminalnog (i psihološkog) profila serijskog ubice. Ukoliko je profil imao visoku prediktivnu mo , on se može koristiti kao pomo -no sredstvo prilikom analize budu ih slu ajeva, sa sli nim karakteristikama. Naravno, ova etapa nastupa ukoliko je po inilac uhapšen. Ako nije priveden licu pravde i zakona, kriminalisti ko profiliranje je i dalje ograni eno na prethodne etape.

Po mišljenju Woodwortha i Portera (1999), prilikom kriminalisti kog profiliranja treba se rukovoditi kako *deduktivnim* (racionalnim), tako i *induktivnim* (empirijskim) pristupom. Prvi pristup polazi od prikupljenog materijala i dokaza sa mjesta zlo ina, koji se objektivno i kriti ki razmatra, u cilju utvr ivanja na ina na koji po inilac ubija, te njegovog karakteristi nog „potpisa” (npr. Turvey 1998). Drugi pristup polazi od prethodno prikupljenih statisti kih podataka vezanih za serijske ubice i o po iniocu koji je trenutno u žiži pažnje zaklju uje se na osnovu profila tipi nog izvršioca date vrste kriminalnih djela. Drugim rije ima, bit induktivne metode jeste utvr ivanje zajedni kih osobina po inilaca u datom vremenu i na datom prostoru, kako bi se, baziraju i se na dobijenim srednjim vrijednostima, izveli zaklju ci o tipi nom po iniocu (Marinkovi i Stevanovi 2014).

Woodworth i Porter (1999) naglašavaju FBI-eve preporuke koje se sastoje u identifikaciji i sticanju uvida u tri aspekta zlo ina serijskih ubica: *modus operandi*, svojevrsni „potpis” po inioca (eng. *signature*) i izvo enje ubistava, uz skrivanje jednog dijela tragova i nenamjernog ili namjernog ostavljanja drugog dijela dokaza (eng. *staging of a crime*). Posljednji aspekt se, dakle, odnosi na namještanje mjesta zlo ina. *Modus operandi* je površniji aspekt u odnosu na „potpis” po inioca. „Potpis” serijskog ubice više je pod uticajem motivacionog i emocionalnog domena li nosti serijskog ubice i relativno je stabilna karakte-

ristika po inioa. S druge strane, *modus operandi* se može mijenjati, s obzirom na situaciju, oružje i opremu kojom serijski ubica raspolaže, kao i s obzirom na karakteristike same žrtve. Posljednji aspekt odraz je svojevrstne kriminalne kreativnosti, domišljatosti, opreznosti i mudrosti serijskog ubice. Canter (2000) upozorava da dokazi sa mjesta zlo ina esto budu nepotpuni i dvosmisleni, te zaključci izvedeni na osnovu njih nisu ništa drugo nego donekle potkrijepljene spekulacije o samom zlo inu i njegovom po inioa.

Psihološko profiliranje okosnica je kriminalisti kog profiliranja, a u principu ga provode forenzi ki psiholozi i psihijatri. Postoji mogućnost da psiholozi budu pretjerano oprezni tokom donošenja zaključaka, ime profiliranje traje duže i pruža manje informacija i uputstava za dalje postupke organa gonjenja. Isto tako, postoji određena vjerovatnoća da psihijatri pretjerano patologizuju po inioa, proglašivši ga npr. psihopatom, shizofreni arem ili osobom sa paranoidnim idejama (iako ne ispunjava dovoljan broj kriterijuma za antisocijalni poremećaj ličnosti). Pored toga, čini se da se psiholozi više oslanjaju na dimenzionalni pristup (npr. utvrđuju stepen mentalne poremećenosti po inioa), a psihijatri na tipološki pristup (ubica ili ima ili nema određeni psihički poremećaj). U istraživanju koje se bavilo uporedbom kliničkih psihologa i psihijatarata sa stručnjacima u oblasti kriminologije (Gudjonsson i Copson 1997), i to u pogledu tačnosti predloženih profila, utvrđeno je da su klinički psiholozi i psihijatri uspješniji profajleri od kriminalističara.

Psihološko profiliranje serijskih ubica bi uključivalo argumentovane pretpostavke o sljedećim domenima njihove ličnosti i ponašanja:

- a) percepcija slike o sebi, samopoštovanje (vrednovanje i cijenjenje sebe kao ličnosti) i opšti osjećaj (ne)kompetentnosti;
- b) emocionalna kontrola vs. impulsivnost;
- c) socijalna odvažnost vs. bojažljivost;
- d) stepen hostilnosti (neprijateljstva);
- e) vrsta nasilja (agresije) kojim se ubica najčešće služi (fizičko, emocionalno, seksualno, instrumentalno, reaktivno...);
- f) dominantne potrebe (motivi) koje ga pokreću (potreba za dominacijom, autonomijom, uživanjem, povezivanjem sa žrtvama, makar i na nasilan način...);
- g) stepen konzistentnosti ponašanja od ubistva do ubistva;
- h) traženje senzacija, uzbuđenja i avantura (eng. *sensation seeking*) uz seksualno rizično ponašanja i ona ponašanja koja život ubice dovode u direktnu opasnost;
- i) odnos prema popularnosti i medijskoj eksponiranosti (prija mu izvještavanje o zločinima koje je počinio, pokušava indirektno komunicirati s medijima, policijom i slično);
- j) odnos prema autoritetu (organima gonjenja, roditeljima, nastavnicima...);

- k) prag frustracije;
- l) stepen moralne (ne)osviještenosti;
- m) dominantne emocije, kao što su: ponos, sram, ljubomora, dosada, gađenje, usamljenost, žudnja, povjerenje, mržnja... i
- n) stepen u kome žele da izmaknu istrazi ili da budu otkriveni.

Uz pomenute psihosocijalne karakteristike serijskih ubica, potrebno je procijeniti njihova politička i vjerska uvjerenja, sistem vrijednosti, stavove i predrasude. Na osnovu pažljivo donesenih zaključaka (ili, na samom početku profiliranja, operacionalnih/radnih hipoteza), u grubim crtama se može rekonstruisati djetinjstvo i odrastanje serijskih ubica. Naime, postoji mogućnost da sa žrtvama ponavljaju neprijatne scenarije koje su (možda u nešto blažem obliku) doživljavali tokom svog sazrijevanja. Međutim, sada po njihovom scenariju, sami kontrolišu situaciju i preuzimaju ulogu moćni. Na taj način, svete se društvu za propuštene prilike, nepravde koje su im nanesene i granice koje su im nametnute. Mitchell i Aamodt (2005) su ispitali incidenciju zlostavljanja serijskih ubica tokom njihovog djetinjstva. Rezultati ukazuju na to da je njih 50% bilo psihički, 36% fizički, a 26% seksualno zlostavljano, što su brojke koje su više u odnosu na opštu populaciju.

Tokom izrade psihološkog profila, treba se voditi računa da jedan oblik ponašanja po sebi može upućivati na različite karakteristike njegove ličnosti. Stoga ga ne treba razmatrati izolovano od ostalih oblika ponašanja vezanih za nasilni akt. Na primjer, ako je serijski ubica vidno da direktno prilazi žrtvi („licem u lice“), to ne znači nužno da je on socijalno dominantan i harizmatičan. Ako razmotrimo izjavu drugog svjedoka, koji kaže da je ubica pristupio žrtvi povijenih leđa i pognute glave, sa izraženim crvenilom na licu, pretpostavka o socijalnoj nadmoći i šarmu mora biti odbacena. Drugi primjer je pronalazak srećne odjeće u žrtvinom ormaru, te pažljivo poređanih namirnica u njenom frižideru. Na prvi pogled, profajler bi mogao zaključiti kako je počinilac savjestan, disciplinovan i kako pripada grupi organizovanih ubica. Međutim, kada se uzme u obzir položaj tijela i izgled kreveta u kome je žrtva zatečena, primjećuje se da je tijelo ostavljeno da visi na jednoj strani kreveta, da su jastuci razbacani, a pokrivač visi s druge strane kreveta. Srećivanje i ređanje stvari bi moglo upućivati i na anksioznost ubice usljed opsesivno-kompulzivnog poremećaja, a izgled samog mjesta zločina (spavaće sobe) na aljkavost, bijes ili nedostatak kontrole impulsa. Slijedi primjer u kome su korektno određene karakteristike ličnosti počinilac i na njegovog kriminalnog djelovanja. Nakon što je posjetom mjesta zločina utvrđeno da je ubica oprao, pa pokrio tijelo svoje žrtve, dvaput zaključao ulazna vrata, ostavio ključ ispod otirača i odnio ostatke hrane sa stola u kantu za smeće, zaključeno je da je osjećao kajanje i da sistematično pristupa svojim žrtvama. Ovaj zaključak potkrijepljen je i narednim ubistvom, gdje je zatečen zagrljeni par u ležećem položaju, prekriven istim pokrivačem. Njihovi mobilni telefoni su ugašeni, a tragovi krvi obrisani sa poda krpom koja je odložena u kantu za smeće.

Hazelwood i drugi (1995) istakli su dvije široke grupe ključnih osobina uspješnih profajlera – sposobnost za duboko razumijevanje uma serijskih ubica (uz obavezno poznavanje opšte psihologije) i veliko iskustvo u istraživanju ovakvih zločina (koje, po njihovim riječima, ne može zamijeniti nikakvo obrazovanje/edukacija, makar bilo veoma dugo i ozbiljno). Marinković i Stevanović (2014) avode da je neophodno da profajler poznaje uticaj socijalnih, bioloških i ostalih faktora na abnormalno ponašanje izvršilaca kriminalnih djela. U vezi s tim, objašnjavaju da neprilagođeno ponašanje nekome može biti norma, uz koju odrasta i počinje da vjeruje kako je npr. zlostavljanje dio normalnih odnosa.

Kritički odmak, zaključci i preporuke

Masovne, nekontrolisane i serijske ubice mogu biti različite starosne dobi, oba pola, te etničke, vjerske i rasne pozadine. Statistike pokazuju da najviše serijskih ubica djeluje u SAD. Nekoliko je mogućih objašnjenja: postojanje velike količine oružja i zakonski zagarantovane dostupnosti i slobode njegovog posjedovanja i nošenja; veličina teritorije Sjedinjenih Američkih Država uz benefite slobodnih internacionalnih putovanja koje sa sobom nosi posjedovanje američkog pasoša; te reputacija ove zemlje kao najveće svjetske velesile ali i države sa militantnom kulturom i socijalnom atmosferom.

Nisu sve ubice ovih profila psihopate ili sociopate (tj. osobe sa antisocijalnim poremećajima), niti su svi počinioци iz ove grupe fizički i seksualno zlostavljani tokom njihovog djetinjstva. Nisu sve serijske ubice iste, dakle, postoji manja ili veća varijabilnost u njihovim osobinama ličnosti, ponašajnim obrascima (eng. *behavioral patterns*) i motivaciji. Kako postoji interindividualna, tako je prisutna i intraindividualna varijabilnost kod ovih počinilaca. Dakle, oni ne počinju sve zločine na identičan način, premda se kroz sve zločine povlači karakterističan „potpis” ovih ubica. Period mirovanja, odnosno neaktivnosti serijskih ubica može se razlikovati od počinioца do počinioца, kao i kod samog serijskog ubice, u različitim vremenskim intervalima.

Proces profiliranja, bilo da je rađen od strane renomirane, internacionalno priznate organizacije, ili neke lokalne policijske uprave, treba razmotriti kritički i uvijek ispitati njegovu pouzdanost, valjanost i korisnost. Objektivna evaluacija je, stoga, neizostavan dio procesa kriminalnog profiliranja.

Nekada je teško napraviti razliku između masovnih i nekontrolisanih serijskih ubica, te bi ih valjalo smjestiti u jednu kategoriju („razjarene/podivljale ubice”), u okviru koje bi se, prilikom profiliranja, naznačilo da ubica više odgovara masovnom ili nekontrolisanom tipu i objasnilo kako je došlo do ovakve karakterizacije.

Takođe, dihotomna klasifikacija serijskih ubica nije dovoljno fleksibilna da bi prerasla u sveobuhvatan okvir za profiliranje serijskih ubica. Stoga mehanika kategorija „mješoviti tip” mora uvijek biti uzeta u obzir, sa dodatnom zabilješkom

kojom bi bilo konstatovano da serijski ubica eventualno „naginje” organizovanom, odnosno neorganizovanom tipu.

Posebnu pažnju treba posvetiti metodologiji profiliranja žena–serijskih ubica. Timovi koji rade na pravljenju ovakvog profila morali bi uključivati bar jednu ženu. Ako strukturisani ili polustrukturisani intervjui sa muškim serijskim ubicama nisu prilagođeni ženama, potrebno ih je revidirati, kako bi se izbjegle pogrešne procjene i neodgovarajuće zaključci.

Profile terorista treba koncipirati tako da se uzme u obzir vrsta terorističkog napada, uz pripadajuću motivaciju i cilj ovakvog napada. Nakon toga, bilo bi prihvatljivo napraviti specifične profile političkih, državnih, antidržavnih, vjerskih i sličnih terorista. Profile bi, nadalje, trebalo posebno napraviti za individualne teroriste, a zasebno za grupe terorista (tj. terorističke organizacije i izvršioce koji ubijaju u njihovo ime).

Svaki profajler treba biti svjestan svojih granica prilikom izrade i izvještavanja o profilu nekog ubice. Stoga bi trebao raditi na smanjivanju stepena svoje samodopadnosti, onipotentnosti, dominantnosti, narcisoidnosti, sebičnosti i osjećaja vlastite važnosti. Svakog trenutka, trebao bi biti svjestan da je dio tima, da treba razmjenjivati svoja razmišljanja, pretpostavke, informacije do kojih je došao i zaključke sa drugim članovima svoje ekipe.

Na kraju, važno je redovno ažurirati baze podataka masovnih, nekontrolisanih i serijskih ubica, koje sadrže što više informacija o njima. Ovo je posebno bitno za preciznost i valjanost induktivne metode profiliranja.

Reference

- Aamodt, Mike. 2015. *Serial killer statistics*. Dostupno na <http://maamodt.asp.radford.edu/Serial%20Killer%20Information%20Center/Serial%20Killer%20Statistics.pdf>.
- Beasley, James. 2004. Serial murder in America: Case studies of seven offenders. *Behavioral Sciences and the Law* 22: 395–414.
- Borum, Randy. 2004. *Psychology of terrorism*. Tampa, FL: University of South Florida.
- Canter, David. 2000. Offender profiling and psychological differentiation. *Journal of Criminal and Legal Psychology* 5: 23–46.
- Cormier, Bruno, Colin Angliker, Raymond Boyer, Miriam Kennedy i G. Mersereau. 1972. The psychodynamics of homicide committed in a semispecific relationship. *Canadian Journal of Criminology and Corrections* 14: 335–344.
- Douglas, John, Robert Ressler, Ann Burgess i Carol Hartman. 1986. Criminal profiling from crime scene analysis. *Behavioral Sciences and the Law* 4: 401–421.
- Fessenden, Ford. 2000. *They threaten, seethe and unhinge, then kill in quantity*. Dostupno na <http://www.nytimes.com/2000/04/09/us/they-threaten-seethe-and-unhinge-then-kill-in-quantity.html?pagewanted=all>.
- Fox, James i Jack Levin. 2012. *Extreme killing: Understanding serial and mass murder* (2. izd.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc.

- Godwin, Grover. 2000. *Hunting serial predators: A multivariate classification approach to profiling violent behavior*. Boca Raton, FL: CRC Press LLC.
- Godwin, Grover. 2002. Reliability, validity, and utility of criminal profiling typologies. *Journal of Police and Criminal Psychology* 17(1): 1–18.
- Grann, Martin. 2000. The PCL-R and gender. *European Journal of Psychological Assessment* 16(3): 147–149.
- Gudjonsson, Gisli i Garry Copson. 1997. "The Role of the Expert in Criminal Investigations". U *Offender profiling: Theory, research, and practice*, ur. Janet Jackson i Debra Bekerian, 1–7. New York: Wiley.
- Hazelwood, Roy, Robert Ressler, Roger Depue i John Douglas. 1995. "Criminal investigative analysis: An overview". U *Practical aspects of rape investigation: A Multidisciplinary approach* (2. izd.), ur. Ann Burgess i Roy Hazelwood, 115–126. Boca Raton, FL: CRC.
- Hickey, Eric. 2013. *Serial murderers and their victims* (6. izd.). Belmont, CA: Wadsworth.
- Holmes, Ronald i James De Burger. 1988. *Serial murder*. Newbury Park, CA: Sage.
- Holmes, Ronald i Stephen Holmes. 1998. *Serial murder* (2. izd.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Hudson, Rex. 1999. *The sociology and psychology of terrorism: Who becomes a terrorist and why?* Washington, D.C.: Library of Congress.
- Levine, Ned. 2005. The evaluation of Geographic Profiling Software: Response to Kim Rossmo's critique of the NIJ methodology. Dostupno na <http://www.nedlevine.com/Response%20to%20Kim%20Rossmo%20Critique%20of%20the%20GP%20Evaluation%20Methodology.May%202005.doc>.
- Marinkovi, Darko i Aleksandar Stevanovi. 2014. Metode profilisanja izvršilaca krivičnih djela u kriminalističkim istragama. *Nauka, bezbednost, policija* 3: 73–91.
- Miller, Erin, Kathleen Smarick i Joseph Simone, Jr. 2011. *Profiles of perpetrators of terrorism in the United States (PPTUS): Data collection and descriptive analysis* (Interim report to Human factors/behavioral sciences division, science and technology directorate, U.S. Department of Homeland Security). College Park MD: START.
- Mitchell, Heather i Michael Aamodt. 2005. The incidence of child abuse in serial killers. *Journal of Police and Criminal Psychology* 20(1): 40–47.
- Muller, Damon. 2000. Criminal profiling: Real science or just wishful thinking? *Homicide studies* 4(3): 234–264.
- Norris, Joel. 1989. *Serial Killers*. New York: Anchor Books/Doubleday.
- Perri, Frank i Terrance Lichtenwald. 2010. The last frontier: Myths & the female psychopathic killer. *The Forensic Examiner* 19(2): 50–67.
- Raši, Helena, Dražen Kovačević i Tija Žarković Palijan. 2012. Profiliranje po inicijalnoj ubojstava. *Policajska sigurnost* 21(2): 277–292.
- Ressler, Robert, Ann Burgess i John Douglas. 1988. *Sexual homicide*. Lexington, MA: Lexington Books.
- Rossmo, Kim. 2000. *Geographic profiling*. Boca Raton, FL: CRC Press.
- Schechter, Harold. 2003. *The serial killer files, the who, what, where, how, and why of the world's most terrifying murders*. New York: Ballantine Books.
- Scott, Hannah. 2008. „The 'gentler sex': Patterns in female serial murder. U *Serial murder and the psychology of violent crimes*, ur. Richard N. Kocsis, 179–196. Totowa, NJ: Humana Press.

- Turvey, Brent. 1998. *Deductive criminal profiling: Comparing applied methodologies between inductive and deductive profiling techniques*. Dostupno na <http://www.criminalprofiling.ch/article2.html>.
- Victoroff, Jeff. 2005. The mind of the terrorist: A review and critique of psychological approaches. *Journal of Conflict Resolution* 49(1): 3–42.
- Vitale, Jennifer, Stevens Smith, Chad Brinkley i Joseph Newman. 2002. The reliability and validity of the Psychopathy Checklist-Revised in a sample of female offenders. *Criminal Justice and Behavior* 29(2): 202–231.
- Wilson, Paul, Robyn Lincoln i Richard Kocsis. 1997. Validity, utility and ethics of profiling for serial violent and sexual offences. *Psychiatry, Psychology and Law* 4: 1–11.
- Woodworth, Michael i Stephen Porter. 1999. Historical foundations and current applications of criminal profiling in violentcrime investigations. *Expert evidence* 7: 241–264.
- Woodworth, Michael i Stephen Porter. 2002. In cold blood: Characteristics of criminalhomicides as a function of psychopathy. *Journal of Abnormal Psychology* 11(3): 436–445.

Selman Repišti

Criminal profiling and the phenomenology of mass, spree and serial murders

Abstract: Mass, spree and serial killers occupy an important place in contemporary mass culture. In the first place, „the seventh art” (movies and especially TV series) is credited with such an anti-reputation. A phenomenon, that is available to broad masses, is susceptible to misinterpretations, generalizations as well as stereotyping. Hence, traits and behavioral characteristics of mass, spree, and serial killers are surrounded by myths and insufficient understanding of their true essence and phenomenology. Therefore, the first aim of this paper is to present and explain the chief definitions of the main terms with regard to homicides. Further, to display statistical data and results of the previous research, in order to bust myths on mass, spree, and serial killers. Special emphasis was placed on the third aim: describing the process and contents of criminal profiling, while highlighting its psychological aspect. In addition, women-serial killers were described as well as terrorists, as distinct category of offenders.

Keywords: mass killers, spree killers, serial killers, profiling, victimology, forensic psychology, homicide, terrorism.